

In Evaluation of Language Education within the Scope of Rumi's World of Thought

Mevlâna'nın Düşünce Dünyası Kapsamında Dil Eğitimi Üzerine bir Değerlendirme

Esra KARABACAK¹

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6096-1677>

E. mail: esra.karabacak@neu.edu.tr

DOI: <https://doi.org/10.32955/neuram2023-12-8.ch7>

Abstract:

Some elements unite a nation around shared values and have social and cultural functions. At the top of these elements are essential personalities with historical, cultural, and linguistic-religious tasks in shaping the nation. In this context, Mowlana Jalal ud Din Rumi is a Sufi thinker, poet, and writer who should be emphasized. Thanks to his excellent education, he combined different understandings in a system. He reached a structural synthesis that included everyone in Anatolia in a situation where different cultures and thoughts had to be together.

Mowlana is essential in education and training regarding his teachings and the values he has processed in his literary works. Cultural elements and values reflecting the society are transferred permanently and effectively through texts. It is seen that the use and processing of language in Rumi's works reveal the analysis of spiritual values in terms of education. Rumi's results will be examined as a method in the study, and evaluations and comments will be made on examples that contribute to language education in an emphasizing way. The findings obtained because of these evaluations will be discussed, and conclusions will be drawn. The most critical and emphasized effect here is the relationship between language education and Rumi.

Keywords: Language, Education, Rumi, Sufism, Turkish

¹ Prof. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet:

Bir milleti, ortak değerler etrafında birleştiren, sosyal ve kültürel işlevi olan unsurlar vardır. Bu unsurların başında milletin şekillenmesinde tarihsel, kültürel ve dilsel-dinsel işlevleri olan önemli şahsiyetler gelmektedir. Türk milleti, tarihi ve kültürel mirasını bugüne ve yarına taşımada bu kişilere çok şey borçludur. Bu bağlamda Mevlâna Celâleddin Rumî, üzerinde önemle durulması gereken bir mutasavvıf, düşünce adamı ve şair, yazardır. O, almış olduğu iyi eğitim sayesinde farklı anlayışları bir sistemde birleştirerek farklı kültür ve düşüncelerin birlikte olmak zorundalığı içindeki bir durumda Anadolu'da herkesi içine alan bir yapısal senteze ulaşmıştır.

Mevlâna, gerek öğretileriyle gerekse edebî eserlerinde işlediği değerler açısından eğitim-öğretim alanında önem teşkil etmektedir. Metinler aracılığıyla kültüre ait öğeler ve toplumu yansıtan değerler kalıcı ve etkili bir biçimde aktarılmaktadır. Özellikle Türkçe dersi eğitim-öğretim programlarında bu şahsiyetlere yer verilmesi gerekliliği üzerinde durmak gerekir. Mevlâna'nın eserlerinde dilin kullanılışı ve işlenişi, manevi değerlerin eğitim açısından tahlilini ortaya konulduğu görülmektedir. Çalışmada yöntem olarak Mevlâna'nın eserleri üzerinde incelemeler yapılarak dil eğitimine vurgulayıcı bir şekilde katkı koyan örnekler üzerinde değerlendirmeler, analizler yapılacaktır. Bu değerlendirmeler sonucunda elde edilen bulgular tartışılarak sonuca varılmaya çalışılacaktır. Burada en önemli ve en vurgulayıcı sonuç dil-eğitim-Mevlâna ilişkisi olmaktadır.

Anahtar kelimeler: dil, eğitim, Mevlâna, tasavvuf, Türkçe

Giriş:

Eğitimin en önemli amaçlarından biri, kişinin olgunlaştırılmasıdır. Çünkü olgunlaşma sağlanmadan bilgi ve hüner bir işe yaramaz. Kişide olgunluk esastır; bilgisizlik bile olgun kişide bilgi ve hüner haline gelir; olgun olmayan kişide bilgi ve hüner ise, bilgisizlik ve hünersizliğe dönüşür. İnsan bütün evrenlerin aslıdır, özüdür. Mevlâna'ya göre eğitimle insanın içine ekilen bir tohum o kişinin gayretiyle daha önceden insan ruhunun ve zihninin iyi hazırlanması ve tohum ekildikten sonra da iyi bakılması suretiyle yeşerecek, büyüyecek, yeni ürünler verecek ve onların iyi olanları da başka insanların ruhuna ve zihnine ekilecektir (Ergün,1993: s. 276-282).

Mevlâna, eğitimin daha çok kişinin kendini geliştirmesiyle devam edeceğini ve bilgiyi sadece kendi kafasında depolayarak değil paylaşarak yani nesilden nesile aktararak daha da yeşereceğine işaret ediyor. O, insanlara alçak

gönüllü, doğru olmalarını, iyilik yapmalarını öğütlemiştir. O, her türlü sevgisizliğe, kötülüğe karşı İslâmi ve insani ilkeleri şiir, musiki ve raks içinde birleştirip dile getirmiş, etkisini yüz yıllarca sürdürmüş büyük bir eğitimci olmuştur (Akyüz, 2011: s. 54- 56).

İnsanlarda fiziksel olarak farklılıkların olduğuna da değinmektedir; ancak insanlar arasındaki akıl farkını daha farklı değerlendirmektedir. Ona göre varlıklarda yetenek ve yatkınlık olmayınca dış şartlar ve uyaranlar onda istenilen, olumlu etkiler yapamazlar. Mesela, güneş bir çevredeki her şeye aynı etkileri gönderir. Altın güneş altında parlar, oysa söğüt ağacı parlamaz, ama altından farklı olarak yeşerir, güneş canlı ağaçları yeşertirken kuru ağaçlarda bu etkiyi yapmaz (Ergün, 1993: s. 295).

Bir insanın bir alana yeteneğinin olmaması durumunda istese bile onu mükemmelleştiremez. Bunu ancak yetenek sayesinde elde edebilir. Ona göre dili kullanmak da bir yetenektir. Mevlâna'ya göre insan yaratılışındaki fizikî ve ruhî özellikleri gereği bir arada yaşamak zorundadır. Bununla birlikte iç ve dış dünyasındaki çeşitli sebepler yüzünden eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Düşünce, eğitim ve dil bir bütün olarak insanın problemlerine çözüm bulabileceği gibi yaşamsal pek çok unsuru da tamamlayıcı niteliktedir. Yaşadığı dönemin iyi bir eğitimcisidir. Medresede, camide, sohbet meclislerinde hem öğretim faaliyetlerinde bulunmuş hem de manevî eğitimcilik vazifesini yürütmüştür. Bütün yaşamı eğitim ve eğitsel etkinliklerle geçen Mevlâna, eserlerini de bu amaçla, insanların eğitimine duyduğu ihtiyaç sebebiyle yazmıştır. Mesnevi'nin yazılış aşamasında da bu amaç açıkça görülmektedir. Bu yönüyle de Mesnevi didaktik bir eserdir (Doğan, 2014: s. 346).

Mevlâna'ya göre özellikle de eğitim, eğitimin basamakları, edep, ahlak boyutları son derece önemlidir. Mevlâna, Mesnevi'de Allah, Peygamber, insan, evren, kâinat, şeriat, hakikat, iyi ahlak, Allah aşkı, ilim, irfan, iyilik ve gizli ilim, dostluk, gerçek arkadaşlık, tutuculuk, kader, kötülük, tevekkül ve çaba, ölüm anı, mucize-keramet, sabır, kıyamet, büyüklenme, samimiyet, yakarış, cahillik, taklit, cimrilik, nefis, namaz, günah, rızık, vesvese, şeytan gibi onlarca konuyu ele almaktadır (Demirel, 2007: s. 470-471).

İslâm edebiyatında önemli bir yeri olan ve şark kültürünü manzum bir şekilde aktaran Mesnevi, esinlendiği Kur'an-ı Kerim'le tasavvufu öğretme amacı güden bir eser olmasına rağmen, zaman zaman duygu ve düşünce birlikteliğini de barındırmıştır (Banarlı, 2001: s. 40-41). Mevlâna, Mesnevi'de işlediği hususları, ayet ve hadislerle, bütün herkesin kolaylıkla anlayabileceği şekilde açıklar (Mevlâna, 2014). Bu nedenle Mesnevi'de yer alan hususların, değinilen konuların ve verilen öğütlerin Kur'an'a ve sünnetle paralellik gösterdiği söylenebilir (Gölpınarlı, 2015).

Mevlâna'nın sadece Mesnevisinde değil, devlet büyüklerine yazdığı mektupları bir araya getirdiği Mektubat adlı eserinde, dil eğitiminin en güzel örneğini görmekteyiz. Bilindiği üzere Mektup dili, kullanılan kavramlar, devlet büyüklerine de olsa kalıplar içindedir. Burada dilin eğitilmiş ve konuşma üslubu içerisinde benimsenmiş şekliyle aktarılması öne çıkmaktadır. Düşünce dünyası-dil-eğitim üçgeninin en güzel değerlendirmelerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Divan-ı Kebir'de yani büyük divan anlamını karşılayan eserinde ise edebi özelliklere sahip gazel, rubai ve terkiib-i bendden oluşan 40 bin beyit bulunmaktadır. Gazel, Rubai ve Terkiib-i Bendlerin herbirinin dili edebi özellikleri dilin en önemli anlam özelliklerini karşılar. Çünkü hepsi belirli bir kalıp içerisinde bir ölçü, yani vezinle ve edebi sanatlarla sözcükleri hareket ettirir. Dil eğitimi kapsamında da önem teşkil eder.

Fihi mâ Fih isimli eserinde ise Mevlâna'nın sohbetleri yer alır. Konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklılıkları ortaya koyar. Sohbet dili, konuşma dilinin en önemli özelliklerindedir.

Mecalis-i Seb'a'da ise camilerdeki vaazları yer alır. Burada da hitabet üslubunun en güzel örneklerini görebiliriz. İçerikte düşünce dünyası ile dil eğitimi algısının bir bütün olduğunu aktarımlarındaki tamamlayıcılık yoluyla görülmektedir.

Mesnevi'de dini bilgiden insan ilişkilerine, sağlıktan hayata kadar birçok konuya ilişkin bilgiler tasavvufî olaylar ve hikayelerle anlatılır. Yorumlanması da yine tasavvuf ilkelerine göre yapılır. Tasavvuf düşünce dünyasının en etkileyici unsurudur. Mevlâna'nın eğitim dünyasının büyük bir bölümünü kapsar. Kendine özgü tasavvufî düşünceleri, sûfi hayata getirdiği açılımları ve kaynağını Kur'an-ı Kerim'den alarak geliştirdiği evrensel insani değerleri ve kendine has üslubuyla dile getirerek yaşayan Mevlâna, sadece Türk-İslam âleminin değil, aynı zamanda tüm dünyanın da ortak değeri haline gelmiştir (Kara, 2007).

Gerek Türk kültüründe ve gerekse dünya kültüründe önemli bir yere sahip olan Mevlâna, geçmişten günümüze bütün dönemlerde sevilmiş ve fikirleri örnek alınmıştır. Divan şairlerinden olan Esrar Dede, Şeyh Galip, Sakıp Dede, Nabi, Nefi, Neşadi ve Latifi gibi isimler, Mevlâna'nın tasavvuf ehli biri olduğunu, eserlerinin insanlara rehber niteliği taşıdığını, eserlerinin her kelimesinde eşsiz sırların ve incilerin yattığını belirtmişlerdir (Horata, 1999: s. 43-56).

Bir bilgin de, başka bir ilmi, hüneri ve sanatı, şeref ve meziyet hususunda kendi bilgisinden üstün görmedikçe onları tahsile heves etmez. (Mesnevi, IV/4109) diyen Mevlâna, ilim öğrenmenin kişinin kendi bilgisinin

yetersizliğinin, eksikliğinin farkına varmasıyla başladığını açıklar. O'na göre öğrenme isteği kişinin bu konudaki eksikliğini gidermek, ihtiyacını karşılamak arzusuyla başlar. Nefsi, pirin gölgesinden başka hiçbir şey öldürmez. O nefis öldürenin eteğine sımsıkı sarıl. Eteğini sıkıca tuttun mu, bu, Tanrı yardımındır.” (Mesnevi, II/2528-2429) diyen Mevlâna, nefis terbiyesi başta olmak üzere, kişinin eğitimi için bir pire, bir eğitimciye ihtiyaç olduğunu açıklar.

Mevlâna'nın, yaşadığı dönemin sorunlarına olduğu kadar, günümüzün önemli bazı sorunlarına da çözüm olabilecek önerilerinin yer aldığı Mesnevi'de değerler de önemli yer tutmuştur (Turan, Belenli ve Kiriş, 2010). Günümüzde ihtiyaç hissedilen birçok insani değeri Mesnevi'de bulmak mümkündür.

Hoşgörüyü, tahammülü, anlayış ve mütevazılığı esas alan, insanlığı huzur, güven ve barışa davet eden Mevlâna'nın Mesnevi'sinin değerlere bakışını ve değerleri işleme şeklini bilmek, değerler eğitiminin amaçlarına ulaşması noktasında önemli katkılar sağlayacak türdendir. Mesnevi hikâyelerinin, hayal dünyalarını genişletebilmeleri, empati kurabilmeleri, farklılıkları algılayabilmeleri ve geleceklerini kurgulayabilmeleri açısından çocuklara önemli katkıları olacaktır (Taş, 2021: s. 746-747).

Ben Tanrı'yla kaimim. Canın canına gıdayım; arı duru, parlak bir yakutum. Ben, güneşin nuruyum... sizin üstünüze vurdum, sizi aydınlattım; fakat güneşten ayrılmış değilim. Bakın, ben âşıkları ölümden kurtarmak için buracıkta akıp duran bir âb-ı hayatım. (Mesnevi, III/4287-4289) diyen Mevlâna, Mesnevi'nin bir güneş gibi yol gösterici olduğunu belirtmek istemiştir. Mesnevi'nin sözlerindeki suret de surete kapılanı azdırır, yolunu kaybettirir, manâya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur. (Mesnevi, VI/655,1528) diyen Mevlâna, Mesnevi'nin manen yol gösteren, yanlış sapanları doğru yola ileten bir kitap olduğunu açıklar. Burada düşünce ve eğitimi birebir örneklendirmiştir. Mesnevi'nin I. cildinin önsözünde; Mesnevi, hakikate ulaşmak ve Allah'ın sırlarına ağâh olmak isteyenler için bir yoldur. Mesnevi, temizlenmiş kişiler için gönüllere şifadır. Kur'an'ı açıkça anlamaya yardım eder, huyları güzelleştirir. (Mevlâna, 2014:) diyen Mevlâna, Mesnevi'nin gerçeğe kavuşmak ve Tanrı'nın gizeminden haberli olmayı isteyenler için bir vesile olduğunu, arınmış insanlar için deva olan Mesnevi'nin, Kur'an'ın anlaşılmasını kolaylaştırdığını belirtir. Bu durumda, Mesnevi'yi sadece bir hikâye kitabı olarak değil, hikmetler ve hakikatler kitabı olarak tanımlamak olanaklıdır (Gül, 2003: s.?)

İnsanı görünürde küçük ancak hakikatte en büyük varlık olarak tanımlayan Mevlâna (Mesnevi, IV/521), kâmil insan olarak nitelendirdiği eğitimini tamamlamış olgun insanı ise tabiatı canlandıran bahar yağmuruna ve yarayı iyileştiren merheme benzetir (Mesnevi, I/2043-3225). “Söz dinleyene

söylenir. Zira terzi elbiseyi adamın boyuna göre biçer. Hüner bilmez bir cahile bir şey öğretmek istiyorsan, kendi dilini terk edip onun diliyle konuşman gerekir. Ancak bu suretle senden bilgi ve fen öğrenebilir.” (Mesnevi, VI/1241, II/3318-3318) diyen Mevlâna, eğitim faaliyetlerinde muhatap olunan kitlenin anlayış ve kavrayış düzeyinin dikkate alınmasını ister. O’na göre eğitimde bireylerin ilgi alanları ve istidatları merkeze alınmalı, insanlar arasındaki bireysel farklılıklar gözden uzak tutulmamalıdır.

Mevlâna, eğitimcide bulunması gerekli nitelikleri, tanrısal aşka sahip olmak, ke-male erıştırıcı olmak, iyi kalpli olmak, mesleki bilgiye sahip olmak, rehber olmak, sabırlı olmak, affedici olmak olarak sıralar (Mesnevi, I/334, II/3169, III/1854, IV/771, VI/2041). Mevlâna’nın sıraladığı özellikler, günümüz eğitim anlayışının da eğitimcilerde bulunmasını istediği özellikler olduğundan, Mevlâna’nın eğitime ve eğitimciye dair görüşlerinin evrensel ve zaman sınırlarını aşan bir değer taşıdığı söylenebilir.

Mevlâna’nın hikâyelerinde özellikle anlatmak istediği, sevgi, Allah ve peygamber sevgisi ve aile sevgisi gibi manevi değerlerin, her zaman maddi değerlerin üzerinde tutulması gerektiğidir (Tok, 2007:).

Sevgi, saygı, anlayış, arkadaşlık, aşk, hürmet, sebat, sevecenlik duygu ve düşünceleri üzerine kurgulanmış hikâyelerin, değerler eğitimine önemli katkılarda buldukları söylenebilir. Mevlâna’nın, büyülenmeye karşı tevazunun, cehalete karşı ilmin, düşmanlığa karşı dostluğun, hırsa karşı yetinmenin, önyargıya karşı hoşgörünün, cimriliğe karşı cömertlik ve yardımseverliğin, asiliğe karşı uyumun tesis edildiği hikâye ve beyitleriyle ideal insan modelini oluşturmaya gayret ettiği söylenebilir.

Bu sözlerde Mevlâna’nın düşünce dünyası üzerinde bir gezinti yaparken aynı zamanda eğitim verdiğini ve sözleriyle de dili kullanım özelliklerini, yani belki de üslup eğitimi verdiğini görmekteyiz. Ölüm, yok olma, tabut, mezar, veda, kaybolma, batma karşısında da doğum, doğma, buluşma, vuslat, kavuşmak gibi sözcükleri içeren kavramların bir düşünce dünyasının ana unsuru olan bir biçimlenmenin, bir anlatım dizgesinin içinde kullanımını örneklemektedir. Eğitici ve öğretici kısmının yanısıra belki psikoloji, pedagoji, sosyoloji gibi insan ve toplum yapısını temelleştiren bilim dallarına da malzeme olacak kapasitededir. Mesnevi, uzay bilimlerinden sağlık bilimlerine; felsefe ve sosyolojiye kadar birçok bilimsel konuyu işlediğinden, yüzyıllardır her dönemin ve her insanın tatmin olacağı bir ilim, düşünce ve fikir kaynağı olmayı sürdürmüştür (Whinfield, 2002: s. 26).

Mesnevi, Allah yolunda olanlara, manevi yaşamı tercih edenlere, bedensel olarak var oldukları halde, ruhsal yönden var olmayanlara, eski ve kötü giysiler içinde padişah olanlara, erdemli ve hikmetli olanlara, isimsiz ve

namsız hakiki soylulara Allah'ın bir ihsanıdır. Bu eser, dünyevi varlıkları terk edip, Allah'ı tanımaya ve Onunla yaşamaya gayret eden, nefsinin yok ederek, manevi kontrol hayatına kendisi adayanlara seslenir (Ambarcıoğlu, 1962: s. 46).

Mevlâna, eğitimi bir ihtiyaç olarak görmektedir. Bu ihtiyacı da ancak iyi bir eğitimeinin karşılayacağına inanmaktadır. Mevlâna, eğitimin gücüne inanmaktadır. Eğitimin gücünü açıkça ortaya koyarken kahturnın da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek olduğuna dikkat çekmektedir. Mevlâna, eğitimi bir ihtiyaç olarak gören ve eğitimin gücüne inanan biri olarak, eğitimeinde bulunması gerekli özellikler ve öğretim yöntemleri ile ilgili olarak ortaya koyduğu sürekli uygulama alanı bulabilecek görüşleri ile evrensel bir şahsiyet olma özelliğini taşımaktadır (Özdemir, 2011: s. 10). Mesnevi'de bulunan hikâyelerden/beyitlerden yararlanılarak, bireylere pek çok değer kazandırılabilir. Doğru ve etkili bir kullanımla, değerler eğitiminde Mesnevi'nin kültürel ve edebi zenginliklerinden faydalanılabilir.

Çalışmada; düşünce sistemi kapsamında dil eğitimi üzerinde durulacaktır. Mevlâna'nın düşünce sistemi ve dili kullanım durumuna bağlı olarak eğitim anlayışı ile sözcükleri kullanımı ve ele alış şekli, Mevlâna'nın en önemli eserlerinden biri olan Mesnevi'den yola çıkılarak açıklanmıştır. Bu çerçevede içerisinde yardımseverlik, vatanseverlik, aile birliği hoşgörü gibi kavramlar Mesnevi'nin düşünce sistemi içerisinde dili ele alış şeklini ortaya koymak amacıyla işlenmiştir. Çalışmada Mesnevi'den yapılan atıflarda Veled (Çelebi) İzbudak'ın Mesnevi Tercemesi esas alınmakla birlikte, zaman zaman Abdülbaki Gölpınarlı'nın Mesnevi Tercemesi ve Şerhi'nden de yararlanılmıştır.

Veri Toplama Teknikleri ve Yöntem:

Çalışmada Mevlâna'nın sözlerinden ve Mesnevisinden örnekler alınmış ve incelenmiştir. İnceleme düşünce-dil-eğitim kapsamında bir değerlendirmeyi içermektedir. İncelemede bu üç önemli öğenin birlikteliği üzerine yapılmış çalışmalar da değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi:

Mevlâna'nın eserlerinden yapılan alıntılar, içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir. Her analiz dil, düşünce ve eğitim kapsamında incelenmiştir. Mevlâna'nın, yaşadığı dönemin sorunlarına olduğu kadar, günümüzün önemli bazı sorunlarına da çözüm olabilecek önerilerinin yer aldığı Mesnevi'de düşünce ve dil önemli yer tutmuştur. Bu çalışmada; değer kavramı, değerler eğitimi, Mevlâna'nın düşünce sisteminde dili kullanımı ve kullanım doğrultusunda eğitime katkısı örnek sözlerden yola çıkarak incelenmiştir.

Bu bağlamda, düşünce sistemi, değerler ve onları ifade etmek için aracı olan dil ve dilin eğitimi onları ele alış şeklini ortaya koymak amacıyla işlenmiştir.

Bulgular:

Mevlâna, büyüklenmeye karşı tevazunun, cehalete karşı ilmin, düşmanlığa karşı dostluğun, hırsa karşı yetinmenin, önyargıya karşı hoşgörünün, cimriliğe karşı cömertlik ve yardımseverliğin, asiliğe karşı uyumun meydana geldiği hikâye ve beyitleriyle ideal insan modelini oluşturmaya gayret etmiştir.

Mesnevi'nin, atasözlerinden, deyimlerden, hikâye ve öğütlerden oluşan zengin içeriği sayesinde, çocukların bireysel, sosyal ve ahlaki değerleri daha kolay, daha etkili ve daha kalıcı olarak öğrenmeleri sağlanabilir. İçerik, dil ve anlatım yönünden, farklı öğretim kademeleri için uygun hale getirilmiş Mesnevi hikâyelerinin ve beyitlerinin yer aldığı kitaplar daha da yaygınlaştırılabilir, öğretim programları ve ders kitapları hazırlanırken, Mesnevi destekli eğlendirici ve öğretici etkinliklere daha çok yer verilebilir.

Hiçbir inanmayı hor görme! Çünkü Müslüman olarak vefatı olasıdır. İnanmıyor diye hor gördüğün kişinin ömrünün nasıl sonlanacağını biliyor musun? Niçin ondan yüz çeviriyorsun? (Mesnevi, VI/2451-2452) diyen Mevlâna, farklı dinlere/ inançlara sahip kişilere hor gözle bakılmaması gerektiğini ifade eder. Mevlâna, önemli olanın bugünkü halin olmadığını, asıl önemli olanın ömrün nihayete erdiği zamanki halin olduğuna dikkat çekerek, önyargılı olunmaması gerektiğini açıklar.

Din ve inanç farkı gözetmeyen ve insana saygıya büyük önem veren Mevlâna, her fırsatta dostça geçinmenin, kin tutmamanın, anlayışlı ve alçak gönüllü olmanın önemini vurgular. İnanmayanlar Allah'ın verdiği nimetleri inkâr ettikleri, imana gelmedikleri halde, biz onlara da acır, onları da hoş görürüz. (Mesnevi, III/1800–1801) diyen Mevlâna'nın hoşgörü anlayışı farklı din, dil, ırk ve kültürden olan bütün dünya insanlarını kucaklayan evrensel bir anlayıştır. Bu anlayışta dışlama, ötekileştirme, benzer olmamaya zorlama olmadığı gibi farklılıklara anlayış ve saygı gösterme ve de sözcükleri hareket ettirme öne çıkmaktadır

Mevlâna'nın hikâye metodunun, yani verilmek istenen mesajı hikâye anlatımı ve hikâyecilik yoluyla vermenin önemli bir yeri vardır. Mevlâna'nın eserlerinde veya vaaz, nasihat ve irşatlarında sıkça hikâye anlatmaktaki gayesi, insan kavrayışını zorlayan yüce ve soyut gerçekleri muhatapların anlayış ve kavrayış seviyesine indirgemektir. Onun eserlerinde tasavvufi fikirler, biri diğerine bağlanan hikâyelerle zenginleştirilerek açıklanmıştır. Mevlâna'ya göre hikâyeler, dil-düşünce birlikteliği içinde dinlendiği ölçekler gibidir.

Mevlâna, bağı kopar ve özgür ol ey oğul! Ne zamana kadar bir gümüşe ya da altına bağlı kalacaksın? Denizi bir kaba doldursan ne kadarını alır? Açgözlülerin gözleri dolmadı gitti; sedef, elde ettikleriyle yetinmedikçe inciyle dolmadı. (Mesnevi, I/19-22) demek suretiyle cimriliğin insanın özgürlüğünü elinden alan bir bağ olduğunu, mal edinme hırsının ise doyurulamaz bir duygu olduğunu ifade eder. Dudaklarını yum, altınla dolu elini aç; beden nekesliğinden vazgeç, cömertliği ortaya koy.” (Mesnevi, II/1271) diyen Mevlâna, cömert olunmasını, mal-mülk düşkününü olmamak gerektiğini, bencillikten kurtulup sevgi ve yardımseverlikle arınıp yücelmek gerektiğini öğütler. Dünyanın her yerinde her yıl binlerce insanın açlıktan öldüğü, milyonlarca insanın yetersiz beslendiği, yine aynı şekilde milyonlarca insanın barınma, sağlık, eğitim gibi konularda yetersizlikler içinde ömrünü tükettiği günümüzde cömertlik ve yardım etme erdemine/değerine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyduğumuz ortadadır.

Mevlâna'nın eserlerinden anlaşılıyor ki kendisi iyi bir düşünür, Mesnevi adlı şaheseri de bir eğitim-felsefe kitabı mahiyetindedir. Mevlâna, eğitimin insanın yaratılış gerçeği üzerine kurulmasını, kişilerin tabiatlarındaki sanat ve hünnerleri geliştirmesini ve onların olgun gönüllerinin hizmetine sunulmasını istemektedir. Mevlâna iyi bir cemiyet adamı olması sebebiyle iletişim, hoşgörü ve diyaloga büyük önem vermektedir. Aslından, vatanından uzak kalan kişi, gene buluşma zamanını arar. (Mesnevi, I/4) diyen Mevlâna, vatanından ayrılmış, oradan uzak kalmış kişinin, oradaki mutlu zamanlarını aradığını, o anları tekrar yaşamak istediğini, ayrılmak zorunda kaldığı sevgiliye yine kavuşmak istediğini belirtir. “Ey yiğit! Yerimden, yurdumdan ne zamana dek ayrı yaşayacağım?” (Mesnevi, I/3949) diye soran Mevlâna, memleket özlemini, yurdundan ayrı olmanın dayanılmazlığını, vatandan uzak olmanın iç acısını dillendirir. Bir dildaştan uzak kalan kişi, yüzlerce dil, yüzlerce söz bilse, yine de dilsiz olur, gider. (Mesnevi, I/28) diyen Mevlâna; kendi dilinden, kültüründen, yaşam tarzından ve anlayışından uzakta yaşamak zorunda kalan kişilerin sahip oldukları yeni kültürün, öğrendikleri yeni dil ve anlayışın bir önemi olmadığını vurgular. Aynı zamanda düşünce-dil öğelerini birleştirir.

Dinler arasındaki ayrılık, gidiş yolunda ve ibadet ediş şeklindedir; dinin hakikatinde değil. (Mesnevi, I/500) diyen Mevlâna'ya göre, bütün dinler eşittir/denklerdir. O'na göre bütün dinlerin getirdiği hakikatler/hükümler ve insanlığa verdikleri mesajlar birdir. Mevlâna'ya göre dinleri birbirinden farklı kılan ise uygulamalar, takip edilen yol ve usullerdir. Mevlâna, hayatı boyunca bütün dinlere, mezhep, millet ve görüşlere aynı gözle bakmıştır. Mevlâna çocukların henüz bebek olduğu dönemlerde annelerinin sözleriyle kulaklarının dolduğu ve büyüyünce de bu söz ve üslupla konuştuğunu belirterek (Mesnevi: IV/3037) annelerin çocukları üzerindeki etkisini önemle vurgular. Mevlâna ayrıca çocukların oyunlar vasıtasıyla da olgunlaştığını;

farkında olmadan kendilerini geleceğe hazırladıklarını belirtir (Mesnevi, VI/2255; V/3597, 3598). Ona göre bir çocuğu okuma-yazma ve çeşitli örnekler vermek suretiyle diğer ilimleri öğretmek; öğretmenin başarısıyla da doğru orantılıdır (Mesnevi, VI/1656). Öğretmen o kadar kıymetlidir ki eğitimde öğretmen aynı zamanda Allah'ın vekilidir (Mesnevi, VI/1519).

Eğitim faaliyetlerinin merkezine gereksinim kavramını koyan Mevlâna'ya göre, insanların işlenmemiş yeteneklerle doğmuş olmaları ve bu yeteneklerin işlenebilmesi için bir eğitime ihtiyacı duymaları, eğitimi gerekli kılar. Ekinlere benziyoruz cancağızım; şu meydana bitmişiz, dudaklarımız kupkuru, canla gönülle yağmur bulutunu arayıp beklemekteyiz demek suretiyle, insanların eğitime olan gereksinimlerini bitkilerin suya olan gereksinimine benzeten Mevlâna, bir şeye sınımsız yapışmak, bir şeyde taassup göstermek hamlıktır. (Mesnevi, III/1297) diyerek insanın hamlığının ve eksikliğinin eğitimle giderilebileceğini açıklar. Gece kuşlarının gözleri ve kabiliyetleri olsaydı gündüzün uçup gezerler, dönüp dolaşırlardı. (Mesnevi, I/2695) diyen Mevlâna, yaratılmışların belli yeteneklerinin ve kapasitelerinin bulunduğunu, eğitimin ise bu yeteneklerin ve kapasitenin farkında olarak yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Mevlâna'nın bu tespitiyle günümüz eğitim anlayışını çok önceden ortaya koyduğunu ve tavsiye ettiğini söyleyebiliriz

Bir kusur işlediğinde ve baban seni paylayınca; baban sana saldırgan görünür. Babanın seni paylaması, senin iyiliğin içindir. Azarlayış, baba merhametini, baba acıyışını sana saldırganlık gibi göstermektedir. Ancak babanla barışır ve uzlaşırsan o kırgınlık gider ve baban da sana dost olur (Mesnevi, IV/3255-3258) diyen Mevlâna, aile büyüklerinin aile üyelerine yönelik azarlamalarının, kızma, eleştirme ve onların bazı taleplerine karşı çıkışlarının kötülükten, sevgisizlikten olmadığını; mensubu olduğu ailenin/toplumun iyiliğini istemelerinden, merhamet ve acıma duygularından kaynaklandığını ifade eder.

Aile üyeleri arasında haset ve öfkenin olmaması gerektiğini ifade eden Mevlâna, ailede uzlaşma sağlandığında kırgınlık ve kırgınlıkların da yok olacağını belirtir. Mevlâna'nın öğretmensiz bilgi öğrenilmeyeceği gibi ustasız da hiçbir şey yapılamayacağına dikkat çeker: Dünyada en aşağılık sanat bile hiç ustasız elde edilebilir mi? Her sanatın öncesi bilgidir, ondan sonra icra, amel gelir... Ey akıl sahibi! Sanat öğrenmeye çalış; fakat o sanatı ehil olan kerem sahibi temiz bir kişiden öğren. Kibir elbisesini bedeninden çıkar; bir şey belleyip öğrenme hususunda aşağılık bir elbiseye bürün. (Mesnevi, V/1054-1057, 1059-1062). Burada dil eğitimi açısından önemi de göz ardı edilemez. Benzetmeler, sözcük hareketliliği ve kullanımı bakımından önem

kazanmaktadır. Mevlâna'nın eğitim anlayışına göre kişide olgunluk esastır; bilgisizlik bile olgun kişide bilgi ve hüner haline gelir; olgun olmayan kişide bilgi ve hüner, bilgisizlik ve hünersizliğe dönüşür. İnsanların öğrendikleri bilgiler ve bilimler hep kendisi içindir.

Mevlâna'ya göre eğitimle insanın içine ekilen tohum o kişinin gayretiyle daha önceden insan ruhunun ve zihninin iyi hazırlanması, sonra da iyi bakılması suretiyle yeşerecek, büyüyecek, yeni ürünler verecek ve onların iyi olanları da başka insanların ruhuna ve zihnine ekilecektir. Mevlâna, eğitimin temeline ihtiyaç kavramını koymuştur. Ona göre eğitimi zorunlu kılan, insanın ham kabiliyetlerle dünyaya gelmiş olması ve bu kabiliyetlerin gelişebilmesi için bir eğiticieye ihtiyaç duymasıdır. Hatta, Mevlâna, bitkinin yağmura olan ihtiyacını, insanın eğitime olan ihtiyacına benzetmiştir.

Ölüm, ruhun Yaradan'a yani asıl sevgiliye kavuşması anlamına gelmektedir. O ölümü kesinlikle bir yok oluş olarak görmez; daha güzel bir hayatın başlangıcı der. Şeb-i Arus'un da anlam çerçevesi içine giren ölüm ile ruhun özgürlüğüne kavuşup gerçek bir ölümsüzlük kazanmasını şu sözleri ile ifade etmektedir: Öldüğüm gün, tabutumu götürürlerken, bende bu dünya derdi var sanma! Dünyadan ayrıldığıma üzülüyorum zannetme! Sakın ola ki öldüğüm için ağlama; yazık, vah, vah deme! Beni toprağa verdiklerinde de veda, veda deme! Bilesin ki o vakit benim ayrılık vaktim değil, Rabbimle buluşma, yani vuslat vaktimdir! Mezar bir perdedir ki onun arkasında cennetin huzuru vardır! Batmayı, gözden kaybolmayı gördün ya, bir de doğmayı gör! Düşün ki güneşle ay, batıp gözden kayboldukları zaman onların nuruna bir ziyan gelir mi? Bu hal sana batmak, kaybolmak gibi görünse de aslında doğmaktır, yeniden hayata kavuşmaktır! Tohum toprağa düşse onun için öldü denilebilir mi? Bil ki ölüm ruhun bir başka aleme doğmasının sancısıdır. Yani bu fani alem için adı ölümdür ama baki ve ebedi olan alem için adı doğumdur (Mevlâna, 2016: s. 48).

Tasavvufî anlayışta menkıbeyle birlikte ve çoğu zaman karıştırılarak birbiri yerine kullanılan bir diğer dinî anlatım malzemesi de kıssadır. Temelde kıssa, hikâyeden farklılık arz etmektedir. Çünkü hikâye, gerçekte vâki' olmamış durumlar için de kullanılmaktadır. Kıssalar ise fiilen vuku bulmuş olan olayların hikâye edilmesidir. Doğru tefekkür tarihinin yazılı ve sözlü edebiyatında en yaygın anlatım yollarından biri kıssa ile anlatımdır.

Bu anlatım tarzının yaygınlığı günümüze kadar gelmiştir. Bugün bile birçok konu ve meselenin aktarımında kıssalardan istifade Mesnevi'de yer alan kıssaların çoğu zaten bilinmekte ve halk arasında yaygındır ya da daha önceki kaynaklarda geçmektedir. Mevlâna, güzel ve zarif yeteneği ile onlardan çoğunu yeniden canlandırmıştır.

Çok kısa bir kıssa veya basit gündelik bir olay güzel ve yeterli bir kaynaktır.

Mevlâna bunlardan beklenmedik ve hassas sonuçlar çıkarabilen bir şairdir.

Mesnevi, tasavvuf için büyük önem arz eden edebi eserlerin belki de başında gelmektedir. Eserin içerdiği mesajlar olmakla beraber, bunlardan ikincisi eserin bu mesajları iletişimdeki pedagojik başarısıdır. Eserin okuyucusuyla arasında son derece sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi Mevlâna'nın insan doğasını ve nasıl iletişim kurulabileceğini ne kadar iyi kavradığını göstermektedir.

Sonuç:

Günümüzde ihtiyaç hissettiğimiz birçok insani değeri Mesnevi'de bulmak mümkündür. Mevlâna'nın yaşadığı dönemin sorunlarına olduğu kadar, günümüzün önemli bazı sorunlarına da çözüm olabilecek önerilerinin yer aldığı Mesnevi'de değerler, düşünce sistemi ve dil önemli yer almaktadır. Mevlâna'nın eserlerinden kendisinin iyi bir düşünce adamı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, dil eğitimine de felsefi yönüyle de önem veren bir dilbilimci gibi davranan bir örnek düşünce adamı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Mesnevi, insana önem, değer veren bir yaratıcı yazın eseridir. Mevlâna, eğitimin insanın yaratılış gerçeği üzerine kurulmasını, kişilerin doğalarındaki hünerleri geliştirmesini ve onların gönüllerinin hizmetine sunulmasını, gönüllerindeki de en iyi ve çarpıcı bir üslupla anlatarak dil eğitimine katkıda bulunabileceklerini bildirmektedir. Mesnevi'de yer alan hikâyelerden/beyitlerden yararlanılarak, insanlara birçok değer daha etkili olarak kazandırılabilir.

Mevlâna iletişim, hoşgörü, eğitim ve diyaloga büyük önem vermektedir. Mevlâna önceden bugünkü çağdaş eğitim yöntemlerini, düşünce yaklaşımlarını ve dil eğitiminin temeli olan anlambilime önemi ortaya koymuştur. Yanlış ve doğru hakkındaki fikirlerimizin ötesinde bir alan var, sizinle orada buluşacağım. Ruh, çimenlerin arasına uzandığında, dünyanın doğru-yanlış fikirlerinize ihtiyacı olmadığını göreceksiniz. Cümlelerinde ise zıt düşüncelerin ve onlara bağlı alanların birlikte kullanılışı ve zıt düşüncelerin birbirini tamamladığı ve üzerindeki görüşü aktarır. Mevlâna, yaşadığı dönemin iyi bir eğitimcisidir. Medresede, camide, sohbet meclislerinde hem öğretim faaliyetlerinde bulunmuş hem de manevî eğiticilik vazifesini yürütmüştür. İnsanları eğitmek ve onları doğru yola iletmek amacıyla olan; bütün mesajlarında mükemmel insan olmanın reçetelerini sunan, insanda mevcut olan kötü huyları törpüleyip iyi huyları çoğaltmayı hedefleyen Mevlâna, bu yönüyle aynı zamanda bir karakter eğitimcisidir denebilir.

Mevlâna'nın seçtiği en temel felsefe hümanizmdir. O, dünya hayatının geçici olduğunu, yaşamdaki maddeciliğin insan ilişkilerindeki en zararlı unsur olduğunu savunur. Mevlâna'nın görüşüne göre en önemli olan yaşam boyunca insanca hareket etmek, eğitilmek ve eğitmek konularını öne çıkarmaya çalışmıştır. Eserlerinde sıklıkla insanı sevmenin tüm evreni sevmekle, Allah'ı sevmekle aynı şey olduğunu sözleri ve çeşitli hikayeleriyle kaleme alır. Mevlâna için her zaman en önemli olan şey hoşgördür. Kişinin hangi dine mensup olduğuna hatta Yaradan'a inanıp inanmadığına bakmaksızın "Gel, ne olursan ol, yine gel" der. İlmi bilgisi, evrene ve insana bakış açısı, ahlaki, hoşgörüsü ve tavrıyla kendi zamanının, bugünün ve yarının kişisidir. Mevlâna, herkesin derinliğinin farklı olduğunu, insanın kendi aklıyla ve kişisel görüşüyle bilgi sahibi olamayacağını söyler. Ayrıca bilginin, dolayısıyla eğitimin amaç olmadığını ancak kişinin hem kendisine hem de çevresine yararlı olması gereken bir araç olduğunu savunur. Buradan yola çıkarak gözleme dayalı bir şekilde edinilen bilgi aşktan yoksundur ve yaradılış gizeminden de uzaktır. Tüm bunlara bakıldığında Mevlevilikte amaç tasavvuf eğitiminde kişinin kendini bulmasıdır. Yine bu noktadan hareketle çile doldurularak, gerçek bilgiye ulaşmak mümkün değildir; gerçeğe ulaşmanın tek yolu Allah aşkından geçer. Mevlâna'ya göre insan kim olduğunu bilmek için öncelikle nereden geldiğini idrak etmelidir. Yaradan aşkı kişiyi tüm hoşgörüsüzlüklerden, hırstan, yalandan, kibirden uzak tutacaktır. Hayatı boyunca bilginin, eğitimin önemli olduğunu söyleyen Mevlâna önemli olanın faydalı bilgi olduğunu, faydasız bilginin ancak sahibine yük getireceğini söyler.

Mevlâna, belirtilen örnekler çerçevesinde yöntemlerin yanı sıra anlatımlarında ayetlere sıkça başvurmakta, hadislerden örnekler sunmaktadır. Meczâî anlatımlara yer verdiği gibi, anlatılan konunun rahat anlaşılması için, benzetmelere de sıkça başvurmaktadır. Tabiatın, çeşitli hayvanlardan, birçok aletten, günlük hayattan, tarihten somut örnekler vererek konuyu, sade bir anlatımla anlaşılır kılmaya çalışmaktadır. Verdiği örnekler anlaşılacak nitelikte olup ikna edici ve birçoğu öğüt verici niteliktedir. Aşk hikâyelerine, efsanelere, mesellere, Arapça ve Farsça manzum parçalara, meşhur mutasavvıfların ve büyüklerin sözlerine, nükte ve hikâyelere, halkın inanç ve törelerine sıkça başvurarak konuyu sadeleştirmekte, açıklık ve akıcılık kazandırmaktadır.

Mevlâna, bütün eserlerinde insanların eğitimine duyduğu ihtiyaç nedeniyle yazmıştır. Mesnevi'nin yazılış aşamasında da bu amaç açıkça görülmektedir. Bu yönüyle de Mesnevi didaktik bir eserdir. Mevlâna, düşünce dünyası içerisinde dil eğitimi bütünleşmiştir. Mesnevi'de bulunan hikâyelerden uygun olanların seçilip, drama, tiyatro gibi çeşitli sanatsal etkinliklerle öğrencilere sunulması, öğrencilerin değerlere yönelik tutumları üzerinde olumlu etki yaratabilir. Doğru ve etkili bir kullanımla, değerler eğitiminde Mesnevi'nin

kültürel ve edebi zenginliklerinden faydalanılarak, Mesnevi hikâyelerinin, bir öğretim aracı olarak kullanılması, ilgi çekici öğretim yöntem ve teknikleriyle işlenmesi, değerler eğitiminin amaçlarına ulaşması noktasında önemli katkılar sağlayabilir. Bugün, Mevlâna'nın düşüncelerinden yararlanarak farklı disiplinler arasında araştırmalarda özellikle mesnevi kaynak olarak kullanılabilir nitelikte olduğu bir gerçektir. Mesnevi, edebi eser olmakla birlikte bir dil, bir psikoloji, hukuk, bir siyaset ve bir sosyoloji alanında da çalışılabilecek bir eserdir. Bu alanlarda da çalışıldığında pek çok yöntem ortaya çıkartılacaktır.

KAYNAKÇA

Akıl, U. (1995). *Veled Çelebi İzbudak-Mevlâna-Mesnevi*. 5c. Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Akyüz, K. (2011). *Modern Türk Edebiyatının Ana çizgileri*. İstanbul, İnkılap Kitabevi.

Anbarcıoğlu, M. (1962), *Mevlâna ve Muhiti*. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı.

Demirel, F. (2007). *Mevlâna'nın Mesnevi'si ve Şerhleri*. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*,5(10), 469-504.

Banarlı , N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*. İstanbul, MEB Yayınları.

Doğan, S.(2014). *Mesnevi'de Eğitim Yöntemi ve Pedagojik Yaklaşımlar*. *Türk Dünyası Bilgeler:Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 May 2014*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.345-369 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Ergun, S. N. (1932). *Mevlâna*. İstanbul.

Gölpınarlı, A. (2015). *Mevlâna Celaleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*. İstanbul,İnkılapKitapevi.

Gül, H. (2003). *Mesnevi'de Kur'ânî Referanslar ve Kur'ân Ayetlerine Getirilen İşârî Yorumlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Horata, O. (1999). Mevlâna ve Divan Şairleri. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı'nın Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı, 43-56.

Kara, S. (2007). Dini Tarafı Dışlanmış Bir Hümanist Düşünür Tiplemesi: Mevlâna Celâleddin Rûmî. Mevlâna Celâleddin Rumi'nin 800. Doğum Yıldönümü Anısına Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu Bildiriler II, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa.

Taş, H.(2021). Mesnevî'de Değerler ve Mesnevî'nin Değerlere Bakışı. *Milli Eğitim*, 230(50), 745-767.

Mevlâna. (1991). Mesnevî Tercemesi. V. İzbudak (Çev.). İstanbul: MEB Yayınevi.

Mevlâna A. (2014). Mesnevî Tercemesi ve Şerhi. A. Gölpınarlı (Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Mevlâna. (2011). Divan-ı Kebir. M.B. Beytur (Çev.). İstanbul, Kırkambar Yayınları.

Mevlâna. (2016). Mesnevî Tercümesi. Ş. Can (Çev.). İstanbul, Ötüken Yayınevi.

Özdemir, Ş.(2011). Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği. Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(1), 1-13.

Tok, M. (2007). Mevlâna'nın Mesnevî'sindeki Hikâyelerin Çocuk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Turan, R., Belenli, T. ve Kiriş, A. (2010). Mesnevî ve Mesnevî'nin Sosyal Bilgiler Programının da Yer Verilen Değerler Çerçevesinde İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30 (1), 169-203.